

Rapport d'ina retschertga davart l'acceptanza dal rumantsch grischun

Autor(en): **Diekmann, Erwin**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **102 (1989)**

PDF erstellt am: **26.04.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-235395>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Rapport d'ina retschertga davart l'acceptanza dal rumantsch grischun

dad Erwin Diekmann

Introducziun

Dapi sia creaziun ha il rumantsch grischun (rg) sviluppà ina gronda dinamica ed è sa derasà surpudentamain sco lingua scritta. Entaifer curt temp ha el chattà access a domenas da linguatg generalas e specificas, uffizialas e mezuffizialas, en secturs pedagogics e perfin litterars, per numnar mo ils pli impurtants. Er sco furma da communicaziun orala è el vegnì applitgà da vart uffiziala gia en discurs, en emissiuns da radio etc. (cf. Bibliografia dal rumantsch grischun, LR 1/87).

Quest fatg m'ha intimà da trametter l'avust 1987, tschintg onns suenter l'introducziun dal rg en il territori linguistic, 1627 questiuinaris davart l'acceptanza dal rg ad ina retscha da gruppas da mira che discurren rumantsch¹.

Il questiuinari tramess è structurà en quatter parts:

L'emprima part cuntegna las dumondas davart la persuna sezza (1 – 7) e las dumondas davart la lingua da la persuna (8 – 10); la part 2 cumpiglia dumondas davart il rg: a) las uschenumnadas dumondas da contact (11, 12), q. v. d. dumondas che duain eruir, en tge furma che las persunas interrogadas èn vegnidas en contact cun il rg, b) las uschenumnadas dumondas dals purtaders (13, 14, 15), nua che las respostas mussan claramain, sche e co ch'ina persuna interrogada ha utilisà activamain il rg, c) in'uschenumnada dumonda da gust (16), cun la quala i duai vegnir erui, sche e co ch'il rg plascha ad ina persuna, d) uschenumnadas dumondas da parairi (17, 18, 19, 20) che mussan, co ch'ina persuna interrogada giuditgescha il rg, e quai tant areguard si'utilisaziun e sia structura sco are-

¹ Per l'execuziun da quest'enquista en il rom d'in project da retschertga interdisciplinar «Sprachkontakt, Kontaktypologie und Sprachentwicklung durch Kodifizierung im Alpenraum» engrazièl jau a la «Gesellschaft der Freunde der Universität Mannheim e. V.» per il sustegn finanziàl concedì.

guard la relaziun tar l'agen idiom, e) uschenumnadas dumondas da valitaziun (21, 22, 23, 24, 25) che duain mussar, co ch'il rg vegn valità areguard ina funcziun intendada da tgira da linguatg e da protecziun dal rumantsch ed areguard las stentas per derasar il rg sco lingua da scrittira sco er areguard si'utilisaziun en il preschent ed en l'avegnir. La terza part preschenta in text actual, e las dumondas (26, 27) servan a la mesiraziun da la cumpetenza linguistica. La part 4 porscha la pussaivladad a l'interrogà da dir libramain si'opiniun en furma d'ina posiziun persunala.

Da 1627 questiuinaris tramess ans èn vegnids returnads 948 questiuinaris valaivels. Quai correspunda ad ina quota da return da 58,26%. Dals 948 interrogads han 416 agiuntà in'opiniun persunala, quai èn 43,88%.

Noss'enquista sa basa sin il princip da l'autoselecziun, q. v. d. sin ina determinaziun da las gruppas da mira che nus avain fatg sezs. Quai è ina moda e maniera da proceder legitima sut la cundiziun che las singulas gruppas da mira sajan represchentadas adequatamain en la quota da return. Quai è il cas, cun excepziun d'insaquantas gruppas marginalas che nus avain stuì spetgar en consequenza da noss proceder.

Tar la determinaziun da las gruppas da mira essan nus partids da l'idea ch'i correspundia a la finamira dal rg sco lingua da scrittira per l'entir territori rumantsch dal Grischun, sche nus ans drizzian cun nossa enquista a quellas personas ch'han – tenor nossa supposiziun – gia gi contact cun il rumantsch grischun resp. ch'èn pertutgadas directamain u vegnan ad esser pertutgadas en l'avegnir da l'introducziun dal rg¹.

Per ils motivs numnads na po noss'enquista betg vegnir considerata sco in'enquista represchentativa, per la quala èn necessarias autras premissas. Ma senza dubi mussan ils resultats da noss questiuinaris en blers cas ina tscherta represchentatividad sin basa da la correlaziun da singulas dumondas. Ultra da quai han las enquistas davart il rg tant dal «Bündner Tagblatt», drizzada ad in tschertgel da lecturs tschernids, sco er quella dal Radio rumantsch, fatga d'in institut da retschertga da Turitg, confermà noss resultats per gronda part.

Noss resultats èn damai valaivels sin basa dal return da 948 questiuinaris utilisabels da totalmain 1627 questiuinaris tramess.

Ils dumbers preschentads èn ils resultats orizzontals davart las singulas dumondas da noss questiuinari. Areguard l'acceptanza dal rg èsi da constatar in resultat fitg positiv che nus savain differenziar en il cas singul.

¹ In cordial engraziament a la Lia rumantscha per la procuraziun da las adressas.

Tar l'emprima part da noss questunari

Dumonda 1 (vegliadetgna): la repartiziun sin las singulas gruppas da vegliadetgna è vaira regulara.

Dumonda 2 (schlattaina): la repartiziun tranter umens e dunnas è irregulara; tuttina èsi da constatar ina repartiziun bunamain eguala entaifer las gruppas da vegliadetgna.

Dumonda 3 (domicil): ina cumparegliaziun da las indicaziuns davart l'applicaziun dals idioms correspundents (dumonda 10) cun il dumber total da la quota da la populaziun rumantscha, eruida sin basa dals resultats da la dumbraziun dal pievel, mussa ina buna relaziun represchentativa.

Dumondas 4 e 7 (scolaziun): las respostas da las dumondas 5 e 7 mussan in aut nivel da scolaziun dals interrogads, da declerar tras la determinaziun da las gruppas da mira.

Dumondas 5 (activitad) e 6 (activitad professiunala) resp. 7 (scolaziun professiunala): la dumonda 5 mussa in profil da gruppas da professiun standardisà; las dumondas 6 resp. 7 preschantan in maletg differenzià da la lavur professiunala resp. scolaziun professiunala dumandada. En general sa mussa er qua ina buna relaziun numerica tranter il dumber total dals interrogads ed il dumber total dals respundiders en las gruppas professiunalas principalas.

Dumonda 8 a) e b) (adiever da linguatg privat/en la professiun): questa dumonda dat per il sector privat a) ed il sector professiunal b) in maletg differenzià da la bilinguitad resp. plurilinguitad cumbinada.

Dumonda 9 (lingua materna): las respostas da dumonda 9 stattan en stretg connex cun quellas da dumonda 8 (adiever da lingua privat/en la professiun) e da dumonda 10 (idiom utilisà resp. discurrì).

Dumonda 10 (idiom utilisà resp. discurrì): en cas singuls èn vegnids inditgads plirs idioms. Las indicaziuns da la dumonda 10 servan a la preschentaziun da la represchentanza dals singuls idioms. Sco gia menziunà resulta da las respostas da la dumonda 10 ina buna relaziun represchentativa en cumparegliaziun cun il dumber total da las quotas da la populaziun rumantscha en las singulas regiuns linguisticas tenor ils resultats da l'ultima dumbraziun dal pievel.

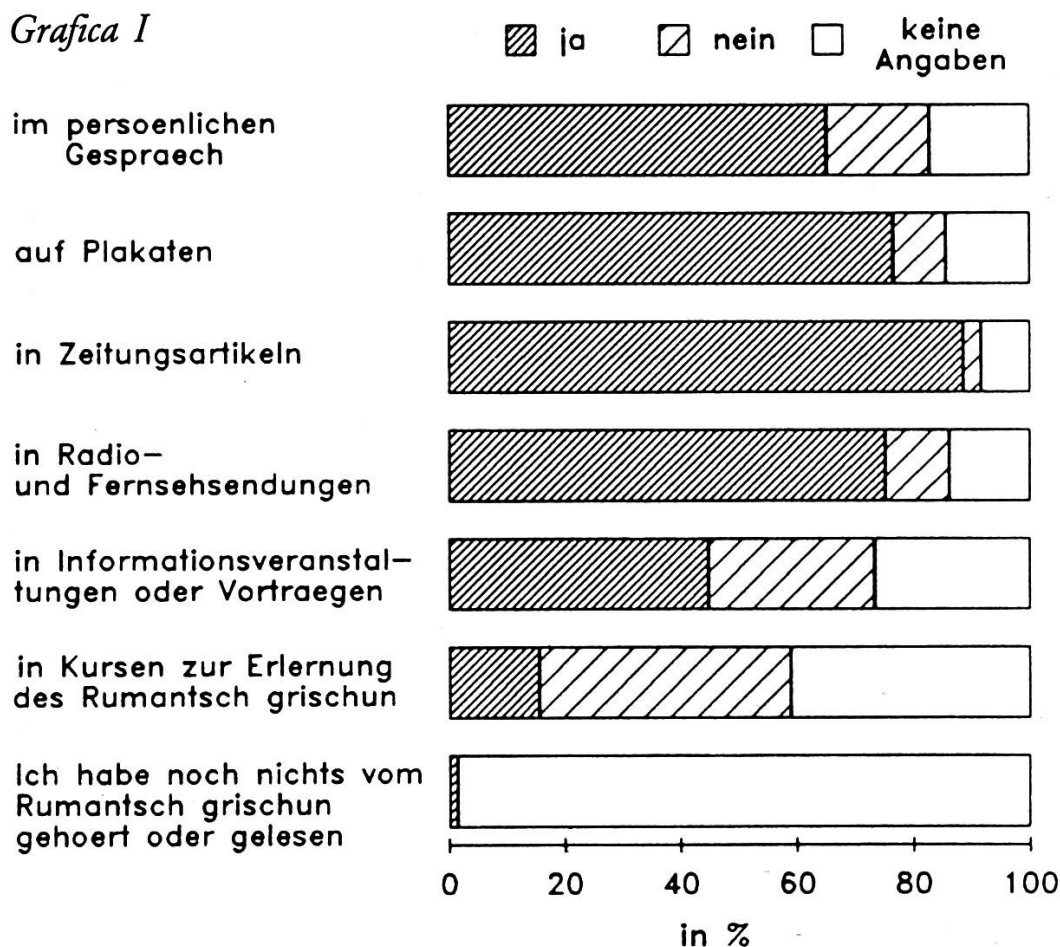
Tar la segunda part da noss questunari

Per pudair preschentar qua in maletg dals resultats uschè cumplet sco pussaivel, tschernain nus las respostas a las suandantas dumondas or dals secturs parzials correspundents e gia explitgads dal questunari: part 2: (a) Sector da contact: dumondas 11, 12, (c) sector da gust: dumonda 16, (d) sector da parairi: dumondas 17, 19, (e) sector da valitaziun: dumondas 21, 22, 23, 24.

Davart ils singuls resultats:

Dumonda 11: *Haben Sie schon einmal etwas von der überregionalen Schriftsprache Rumantsch grischun gehört oder gelesen?*

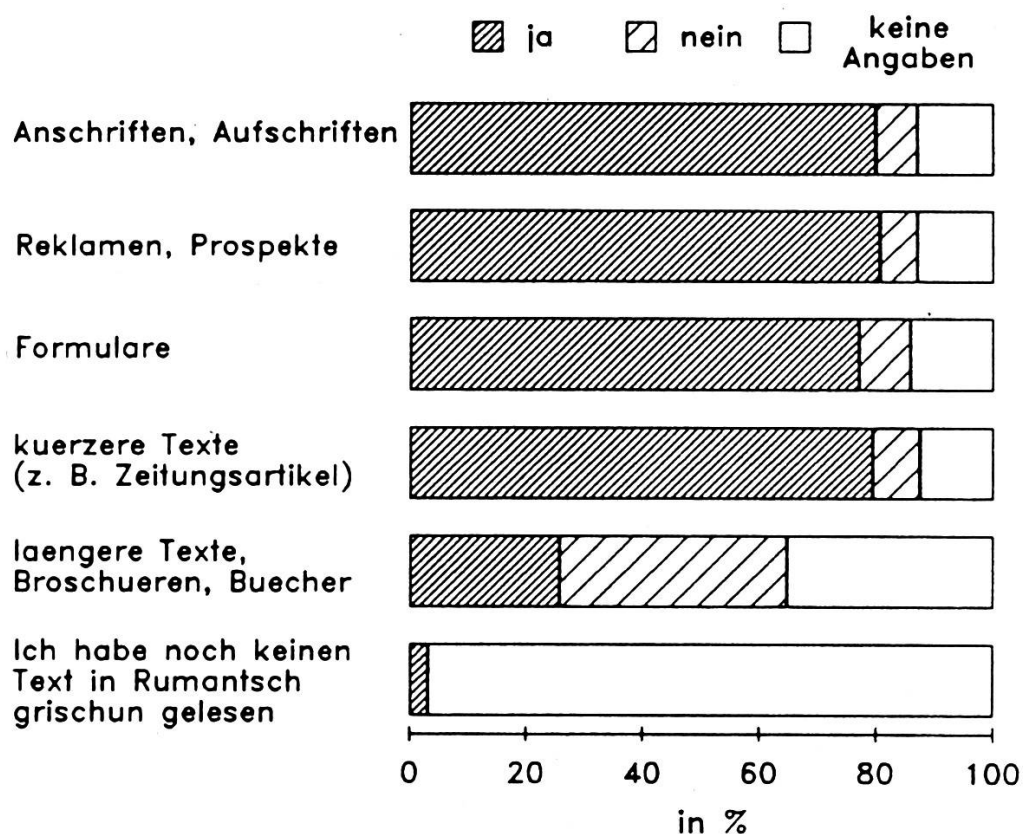
Grafica I

Las indicaziuns tar la dumonda 11 (contact «passiv» cun il rg) reflecteschan quant enconuschantas ch'èn las mesiras per la promoziun dal rg. D'accentuar èn las autas procentualas cuntanschidas tras ils meds da massa (gasetta: 88,50%; radio e tv: 75,11%), tras placats (lecturs a vista: 76,58%), ma er tras discurs persunals (65,19%); cumpareglia grafica I.

Dumonda 12: *Haben Sie selbst schon einmal etwas in Rumantsch grischun gelesen?*

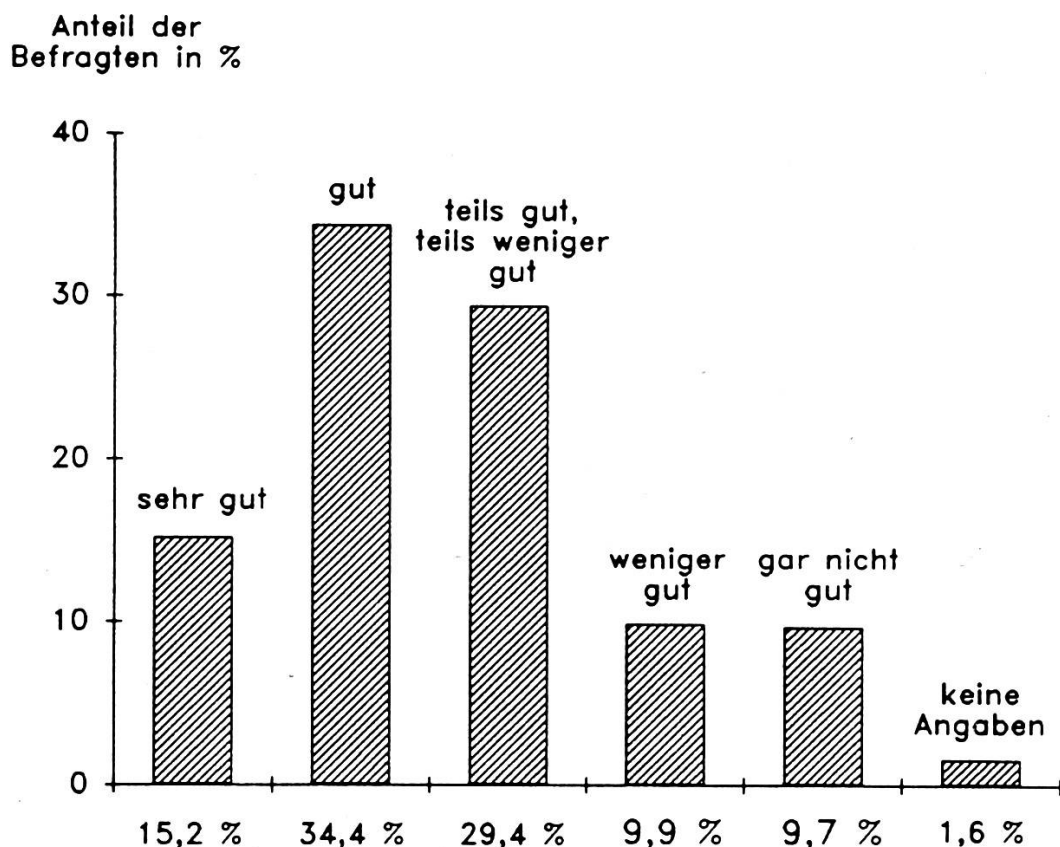
Grafica II

La dumonda 12 (contact «activ» cun il rg) mussa tras e tras suprenden-
tamain buns resultats positivs: 80,59% dals interrogads han gia legì rg en
«reclamas e prospects»; bunamain tuttina buns èn ils resultats per ils sec-
turs «inscripziuns» (79,85%), «texts pli curts» (79,43%) e «formulars»
(77,11%); considerablamain pli paucs han dentant legì il rg en furma da
«texts pli lungs, brochuras, cudeschs» (25,84%), ma mo (3,16%) n'han
legì nagin text en rg; cumpareglia grafica II.

Dumonda 16: *Wie gefällt Ihnen das Rumantsch grischun alles in allem als Schriftsprache?*

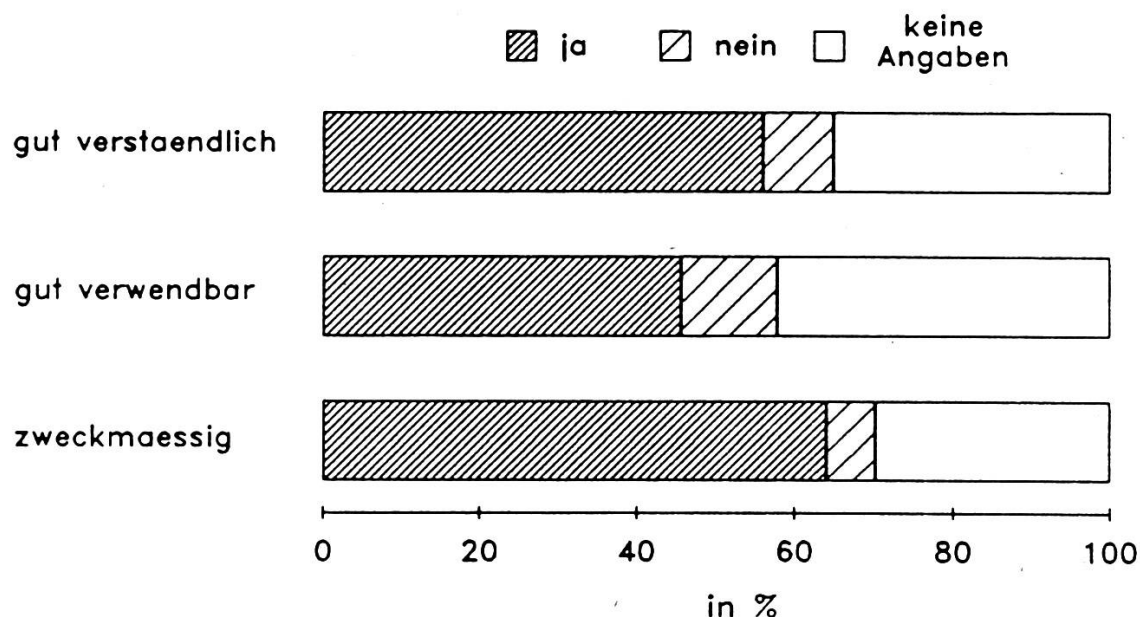
Grafica III

Sch'ins resumescha ils resultats da la dumonda 16 areguard la plauschaivladad dal rg en trais rubricas, lura resultan las procentualas suandantas: (1) positiv: 49,58%) (=15,19%+34,39%), (2) indecis: 29,43%), (3) negativ: 19,60%) (=9,90%+9,70%); q. v. d. i resulta in'approvaziun evidenta per il rg sco lingua da gultivaziun; cumpareglia grafica III.

Dumonda 17: *Wir haben einige Aussagen zum Rumantsch grischun zusammengestellt. Was würden Sie sagen: das Rumantsch grischun ist:*

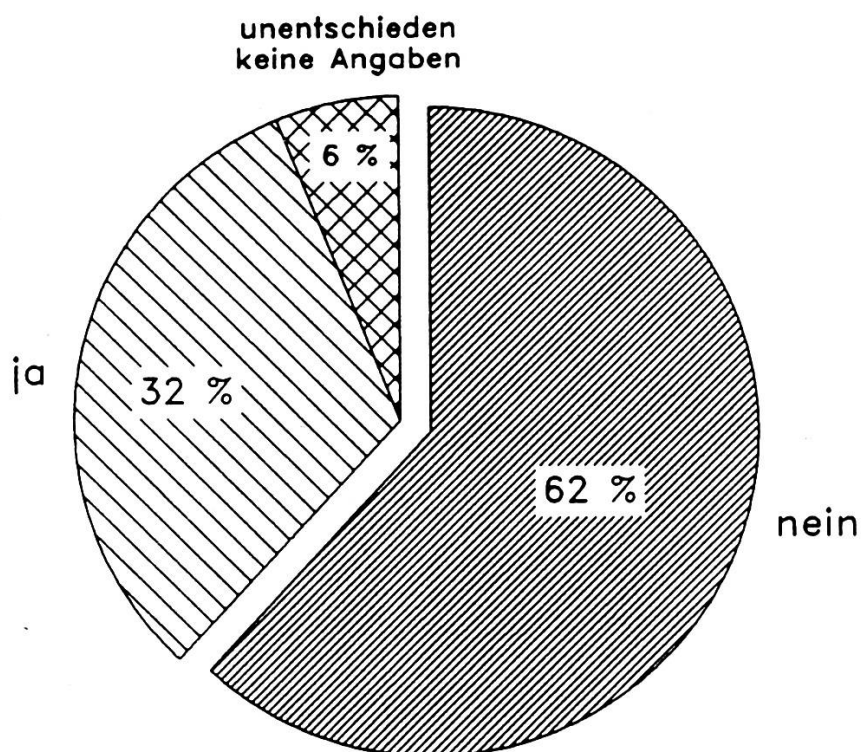
Grafica IV

Areguard ils emprims trais predicates positivs da la dumonda 17 respundan concernent il rg: 55,80% cun bain chapibel; 45,46% cun bain utilisabel; 63,61% cun nizzaivel (media: 54,96%). Quai è ina tenuta fitg positiva dals interrogads concernent la finamira definida dal rg. – Ils predicates negativs mussan pervia da las autas procentualas d’abstinenz ina valita media sminuida correspudentamain en il sector d’approvaziun dal rg: 31,75% (=memia cumplitgà: na 33,65%, memia artifizial: na 30,38%, pauc utilisabel: na 31,22%) resp. en il sector da refusaziun dal rg: 14,20% (=memia cumplitgà: 10,65%, memia artifizial: 17,93%, pauc utilisabel: 14,03%); cumpareglia grafica IV.

Dumonda 19: *Finden Sie, dass das Rumantsch grischun eine Gefahr für die Idiome darstellt?*

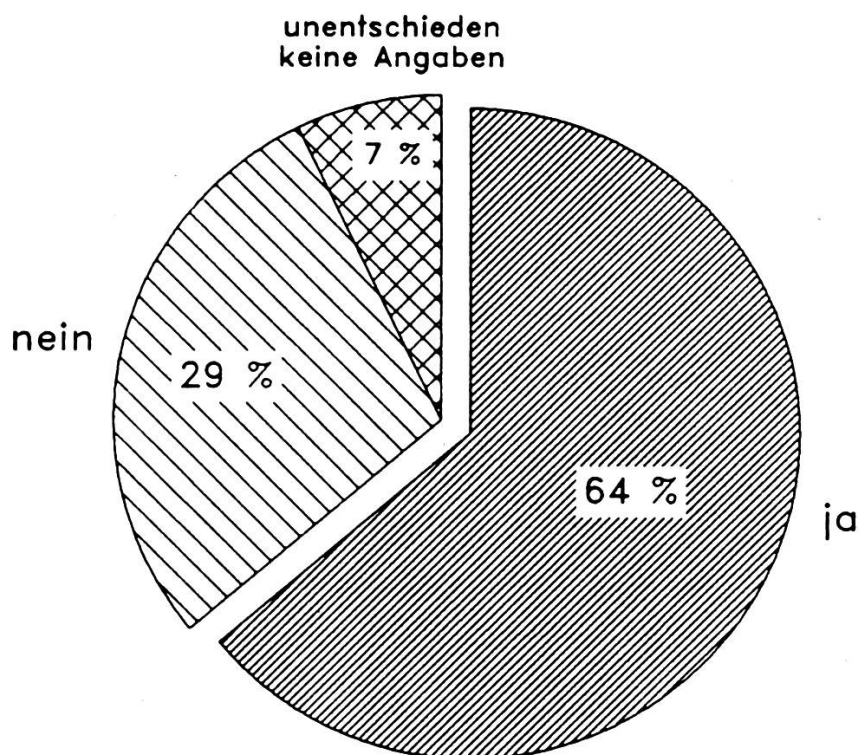
Grafica V

La dumonda 19 davart la posiziun dal rg areguard ils idioms è – en vista a la tradiziun dals idioms regiunals – ina dumonda delicata e betg senza in cuntegn emoziunal, identificatori e patriotic zuppà concernent ils idioms regiunals. Tant pli fa smirvegliar il resultat positiv da 62,45% erui per il rg tar procentualas che pon vegnir negligidas en las rubricas «indecis» e «naginas indicaziuns» (= mintgamai 2,74%); cumpareglia grafica V.

Dumonda 21: *Sehen Sie im Rumantsch grischun eine geeignete Massnahme zum Schutz und zur Förderung des Romanischen?*

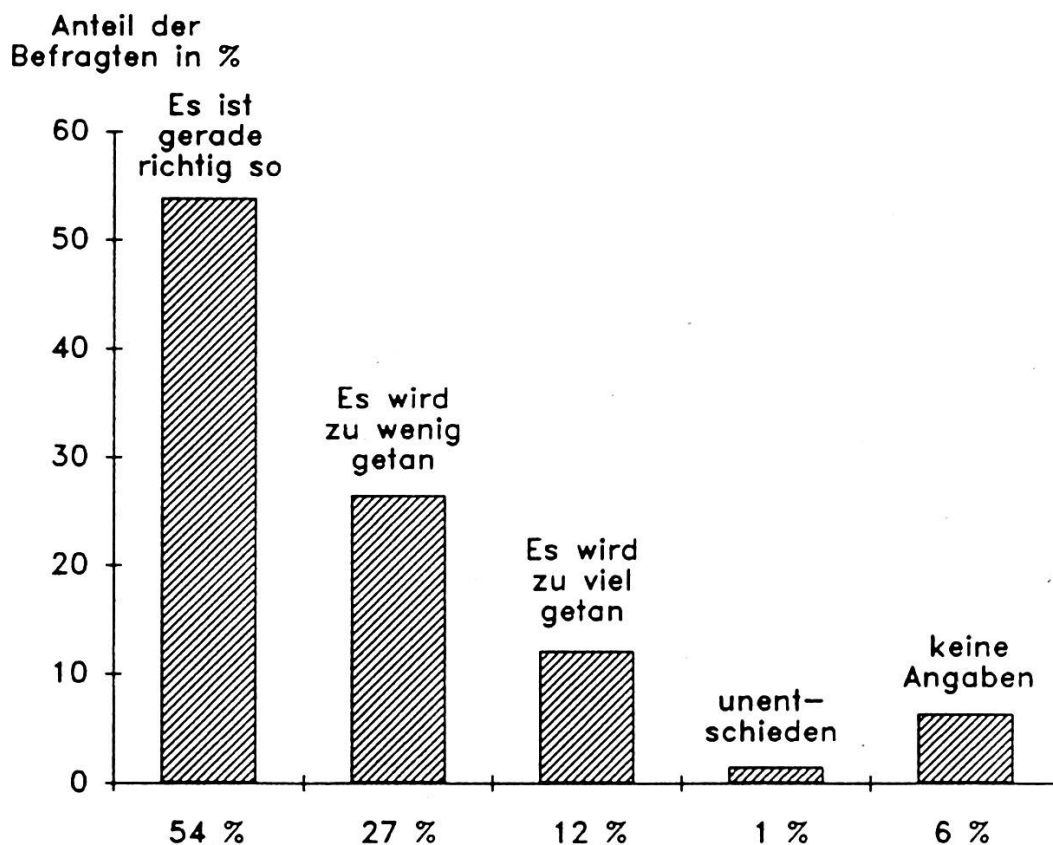
Grafica VI

In resultat surpudentamain positiv sco quel da la dumonda 19 sa resulta er per la dumonda 21 (politica e tgira da linguatg) areguard ina funcziun da promoziun e da tgira dal rg per il rumantsch insumma (64,35% approvaziun cunter 29,11% refusaziun, plinavant 4,11% en la rubrica «indecis» e 2,43% en la rubrica «naginas indicaziuns»; cumpareglia grafica VI).

Dumonda 22: *Es ist einiges unternommen worden, um das Rumantsch gri-schun zu verbreiten. Wie beurteilen Sie diese Bemühungen?*

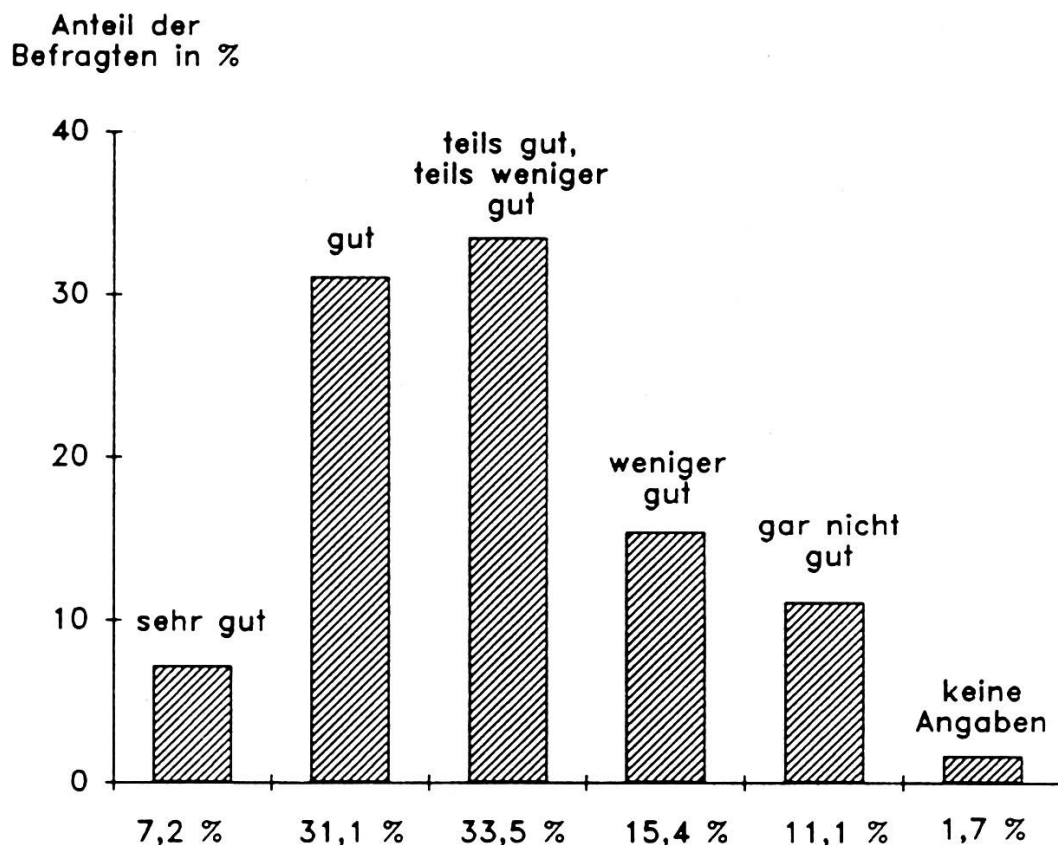
Grafica VII

Ils resultats da la dumonda 22 sa laschan categorisar cun resumar singulas rubricas en «positiv (approvond)»: 80,38% (= 53,90% + 26,48%); «indecis»: 1,05%; «negativ (refusond)»: 12,13%; «naginas indicaziuns»: 6,43%. Da quai resulta ina clera decisiun per la moda e maniera da proceder politic-linguistica actuala concernent l'introducziun e la derasaziun dal rg; cumpareglia grafica VII.

Dumonda 23: *Wie beurteilen Sie die Chancen des Rumantsch grischun als Schriftsprache?*

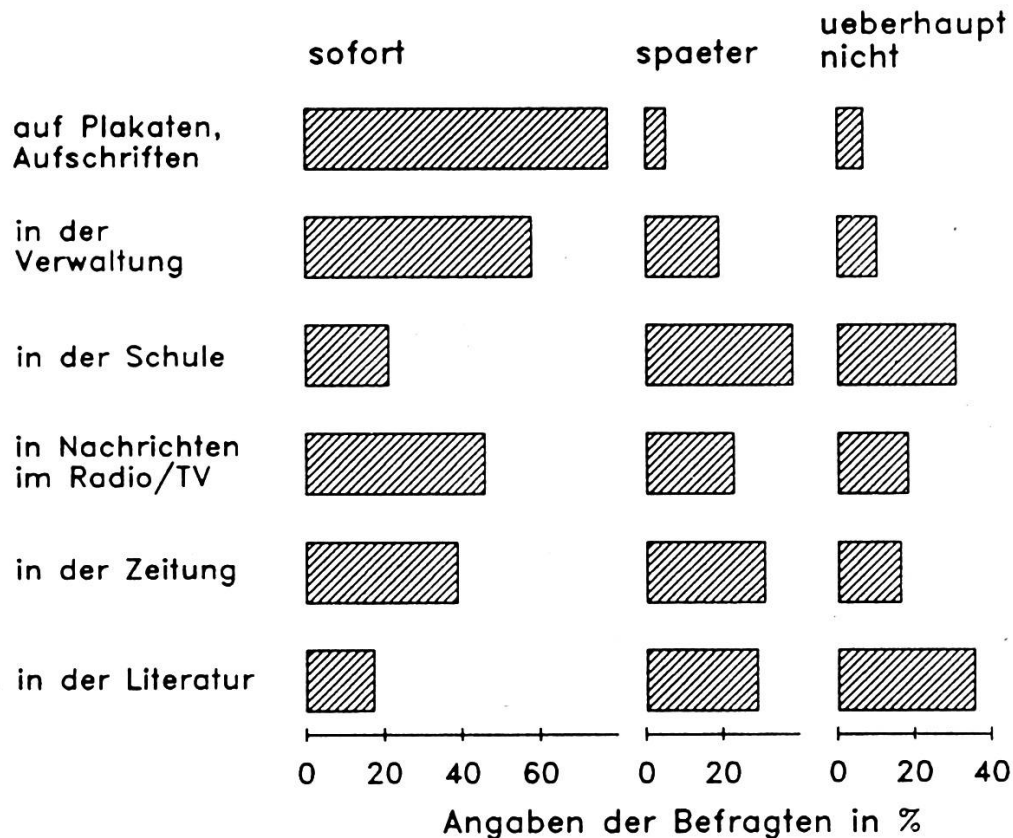
Grafica VIII

Las cifras inditgadas areguard la valitaziun da las schanzas dal rg en la dumonda 23 lubeschan ina resumaziun dals resultats singuls en las rubricas: (1) positiv: 38,29% (= 7,17% + 31,12%), (2) cun resalvas: 33,54%; (3) plitost negativ: 26,46% (= 15,40% + 11,06%). Da la resumaziun dals resultats singuls resulta in maletg dal tuttafatg favuraivel per il rg sco lingua da scrittira; cumpareglia grafica VIII.

Dumonda 24: *Geben Sie bitte an, in welchen Bereichen das Rumantsch grischun sofort, später oder überhaupt nicht eingesetzt werden soll.*

Grafica IX

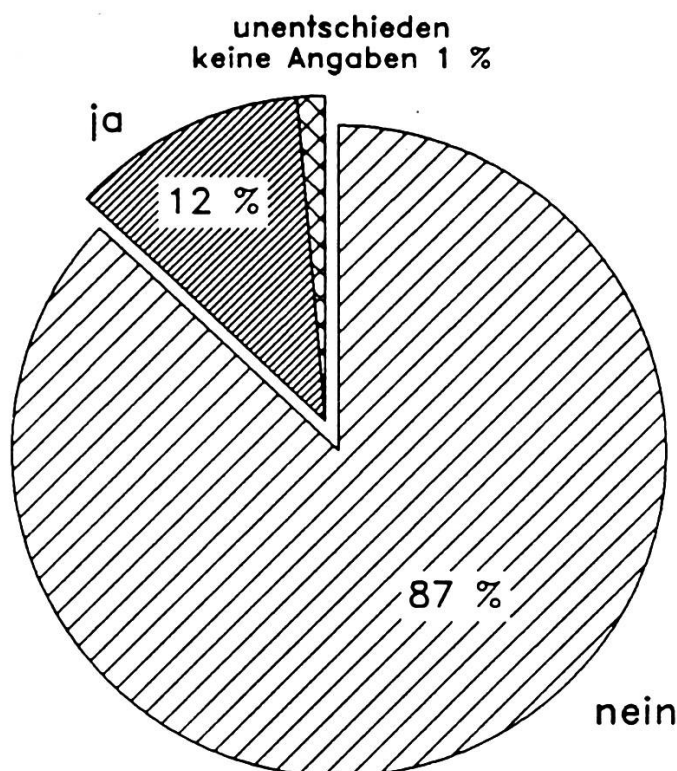
Sch'ils interrogads èn entrads en la dumonda 24 han els er sa fatschentà cun las dumondas precedentas. Resguard'ins quest aspect, èn ils resultats da la dumonda 24 da taxar sco fitg buns.

Sch'ins resumescha ils procents da las rubricas «immediat» e «pli tard», als interpretond generalmain sco valurs positivas, lura survegn'ins las procentualas suandantas (che correspundan a la grafica da sanester a dretg: «sin placats ed inscripziuns»: 83,65% (=77,85%+5,80%), «en l'administraziun»: 77,95% (=58,33%+19,62%), «en scola»: 59,91% (=21,41%+38,50%), «en las novitads da radio/tv»: 69,31% (=46,10%+23,21%), «en la gasetta»: 70,15% (=39,03%+31,12%), «en la litteratura»: 46,84% (=17,62%+29,22%); cumpareglia grafica IX.

Tar la terza part da noss questunari

Cun la terza part da noss questunari avain nus vulì eruir la chapibladad d'in text en rg. Per quel intent avain nus agiuntà in extract da la prefaziun da la brochura davart «Il nov dretg matrimonial e d'ierta. In pitschen guid per spus e conjugals». Nossa dumonda 26 tar quel text: «*Wir haben einen kurzen Text zum Rumantsch grischun ausgewählt. Bereitet es Ihnen Mühe, die nachfolgenden Sätze zu verstehen?*» La resposta: 87,03% da tut ils interrogads n'han betg gì fadia da chapir il text, 11,60% han gì fadia d'al chapir, 0,32% èn stads indecis e 1,05% n'han fatg naginas indicaziuns.

Grafica X

En vista a la funcziun particulara dal rg sco lingua da gulfaziun tranter ils idioms obtegna la dumonda 26, che mesira la cumpetenz linguistica, in'impurtanza speziala. La rolla dal rg sco lingua da scrittira surregiunala per l'entir territori rumantsch vegn confermada impressiunantamain tras la buna chapibladad da 87,03% dals interrogads; cumpareglia grafica X.

Ultra da quai avain nus dumandà infurmaziuns detagliadas en la dumonda 26: «*Bitte unterstreichen Sie im obigen Text die Wörter oder Wortteile, die Ihnen fremd sind oder die Sie nur schwer verstehen.*» – Il text cumpliava 146 plets. In'analisa quantitativa lexicala ha mussà, che 30 da quels plets èn vegnids suttastritgads dapli che tschintg giadas, senza resguard da qual idiom (=20,55%). La gronda part da las suttastritgadas deriva dal sursilvan: 49,67%; dal puter e vallader ensemen derivan 38,71% (puter: 16,04% e vallader: 22,67%), dal sutsilvan 6,71% e dal surmiran 4,91% (=totalmain: 11,62%). – Dà en egl èn ils suandants plets ch'èn vegnids suttastritgads savens; nus als numnain, sch'els èn vegnids suttastritgads 10 giadas u dapli (10 sutlingiadas correspundan a 0,82% da tut las sutlingiadas (=1222):

	sursilvan	vallader	puter	sutsilvan	surmiran
conjugals	19	31	26	15	(6)
(è) cumpletta	11	(1)	(2)	–	–
dentant	10	17	13	–	–
diever	(3)	28	13	(5)	(3)
divorzi	159	(6)	(2)	14	10
duairs	27	(6)	(3)	(2)	(2)
giuridica	22	(3)	(1)	(7)	(4)
inditgescha	13	11	(6)	(4)	(2)
lètq	(1)	52	19	(1)	(1)
matrimonial	13	10	(6)	(6)	(5)
pajais	64	(2)	–	(8)	(1)
preschenta(r)	18	(1)	(1)	(1)	(1)
schliar	21	(7)	(8)	–	(1)
var	16	–	–	(1)	(1)
ventiraivla	(5)	29	24	(1)	(2)
Summa	393	178	95	29	10

(In dumber da sutlingiadas pli pitschen che 10 è agiuntà per cumparegliaziun en parantesa.)

Sch'ins prenda ils dumbers da questa tabella sco basa, lura resultan las procentualas suandantas da passa 10 sutlingiadas dal medem pled en ils singuls idioms: sursilvan: 55,74%, vallader: 25,25%, puter: 13,48% (vallader e puter = 38,73%), sutsilvan: 4,11% e surmiran: 1,42%.

I sa mussa ch'il sursilvan ed il vallader ensemen cun il puter cuntanschan las valitas las pli extremas. Quellas dal sutsilvan e dal surmiran pon vegnir negligidas. – Nus na vulain e na savain betg dar qua in'interpretaziun linguistica dals resultats da la tabella; ultra da quai na pudain nus er betg interpretar las coerenzas morfologicas, morfo-sintacticcas ed idiomaticas da las sutlingiadas en ils texts. Nus ans resalvain dentant in'analisa linguistica detagliada en in auter connex.

Tar la quarta part da noss questunari

La quarta part da noss questunari ha purschì la pussaivladad d'exprimer l'opiniun persunala. 416 da 948 interrogads (=43,88%) han fatg adiever da quest'offerta.

Las opiniuns mussan en general che quellas persunas ch'èn s'exprimidadas tendenzialmain cunter il rg en il questunari han rinforzà quella tendenza er en lur posiziun persunala, entant che las persunas ch'èn s'exprimidadas tendenzialmain per il rg en il questunari han prendì la chaschun da motivar lur opiniun pli detagliadamain, da modifitgar ed evtl. da dar explicaziuns davart la problematica generala.

Areguard la represchentanza da las professiuns/gruppas da mira èsi da constatar, che tut las professiuns/gruppas da mira han dà in commentari, e nus pudain per part partir d'ina represchentanza sur la media da singulas gruppas.

Plinavant èsi er da constatar ina rapartiziun equilibrada da las professiuns/gruppas da mira sin las singulas gruppas da vegliadetgna. Ina buna represchentaziun proporziunala mussan er las regiuns: 14,39% da tut ils commentaris derivan dal puter, 9,76% dal surmiran, 46,34% dal sursilvan, 7,56% dal sutsilvan e 21,95% dal vallader (puter e vallader: 36,34% visavi sursilvan: 46,34%). Nus avain cumpiglià e valità ils commentaris tenor in sistem da noziuns-clav cumplitgà; sin quella moda avain nus cuntanschì 20 secturs tematics che nus avain pudì resumar en 4 gruppas principalas, cun las qualas nus ans occupain qua.

(Ils procents mess en parantesa en il text suandant correspundan a la procentuala dals commentaris fatgs davart in tema; in tema correspondent è mintgamai accentuà en il squitsch.)

Questas 4 gruppas principalas cuntegnan:

(1) Aspects che stattan en connex cun l'introducziun dal rg

- (2) Aspects che pertutgan ils effects dal rg
- (3) Reacziuns visavi il rg
- (4) Valitaziuns dal rg sco tip da linguatg

Tar (1): Aspects che stattan en connex cun l'introducziun dal rg.

Quai che pertutga la rolla dal rg sco *lingua da scrittira, lingua amministrativa, uffiziala e placativa* mussan ils commentaris in'approvaziun generala (13,08%). Ma quest'approvaziun è er vegnida colliada cun tschertas cundiziuns, restricziuns e mintgatant er temas. L'emprim inagiada quai che pertutga la *moda e maniera da proceder* tar l'introducziun dal rg (12,12%). Quai vala cunzunt per il sector impurtant da la *scola* (13,72%). Bunamain tras e tras vegn pledà per mantegnair l'intermediaziun dals idioms. Il rg duai vegnir introduci successivamain ed intermedia en furma d'in'enconuschientscha passiva. Ma en mintga cas na duai quai betg succeder a cust dals idioms regional. Savens vegn – malgrà ina tenuta fundamentala positiva visavi il rg – discurrì d'ina surpretensiun dals scholars, che stuessan lura emprender er anc il rg sco «lingua estra» sper lur agen idiom, il tudestg svizzer, il tudestg da scrittira, il franzos e/u il talian. – Quest'opiniun n'è betg mo quella da la gruppa pertutgada dals scolasts, mabain bunamain tras e tras er da las autras gruppas professiunalas. – Areguard il modus d'introducziun dal rg èn er tuttas gruppas da l'idea, ch'ins duai proceder en maniera diplomatica, en mintga cas betg cun sfurzar e precipitar, uschiglio cuntanschessan tut las stentas gist il cuntrari. A medem temp vegn dentant er accentuà la necessitad d'in *scleriment* spezial da la *populaziun rumantscha* en vista a la finamira, il scopo e la structura dal rg, per pudair relativar uschia pregiudizis nungiustifitgads visavi il rg (1,44%). En quest connex èsi er da menziunar, malgrà l'approvaziun generala dal rg en ils commentaris da la generaziun pli passada, che la glieud pli veglia ha tschertas resalvas concernent l'atgna *abiltad d'emprender* il rg (0,80%). – Fitg instructiv èn er ils commentaris che sa fatschentan cun l'introducziun dal rg en ils *meds da massa* (radio, televisiun, gasetta): il radio e la televisiun vegnan considerads – sch'ins n'ha betg dubis fundamentals per motivs emoziunals u da lingua materna visavi il rg – sco instituziuns adattadas per la derasaziun orala dal rg. Il rg duai dentant mo vegnir utilisà per quels secturs che sa fatschentan cun temas d'impurtanza surregionala. Quai vala er per l'applicaziun en scrit en las gasettas: il rg mo là, nua ch'i sa tracta da comunicaziuns ed avis da character surregional, l'idiom regional correspondent duai perencunter vegnir duvrà per la part locala (2,71%).

Tar (2): Aspects che pertutgan ils effects dal rg.

En blers commentaris vegn er exprimida la tema ch'ils *idioms* pudesan prender donn pervia da l'introducziun dal rg u ch'els svanissan forsa perfin a lunga vista; conscientamain u inconscientamain s'expriman blers commentaris precisamain en il senn da las directives da prof. Heinrich Schmid areguard las domenas, nua ch'il rg duai vegnir applitgà: gea per il rg sin il champ d'applicaziun surregiunal, na sin il plaun regiunal, u mo sco lingua placativa; gea sco lingua uffiziala, administrativa e da scrittira; il rg na duai però betg stgatschar ils idioms, q. v. d. el duai vegnir duvrà là, nua ch'il rumantsch manca u nua ch'el na vegn betg resguardà «alles andere gefährdet die bestehenden Idiome, die zugleich gesprochen und geschriebene Regionalsprachen sind» (questiunari nr. 524) (8,45%). – Il *quità per ils idioms* è natiralmain spezialmain grond en quels lieus – sco en l'Engiadin'Ota – nua ch'il rumantsch e oramai periclità: «Wir wollen aber unser puter erhalten und kämpfen verzweifelt gegen das Deutsche, jetzt auch gegen die künstliche Schriftsprache» (questiunari nr. 194) (3,19%). Commentaris da quest gener vegnan cumplettads cun opiniuns che pretenden supplementarmain il *mantegniment* e la *tgira dals idioms* cun mesiras spezialas: u cun acceptar en princip la rolla attribuida al rg (6,22%) u cun la refusar rigurusamain (0,48%), e che considereschan il rg forsa perfin sco in *privel per la chaussa rumantscha* (0,96%). Sper quellas opiniuns datti insaquants commentaris ch'attribueschan al rg in *effect da salvar la lingua rumantscha* (4,63%), commentaris che resguardan il rg betg mo sco *med da comunicaziun* en scrit, mabain er sco *med da comunicaziun oral* (1,75%), q. v. d. commentaris che vesan il rg sco promotur da las stentas per l'*avischinaziun* (0,64%), resp. en general sco *med da comunicaziun surregiunal* (0,48%).

Tar (3): Reacziuns visavi il rg.

Natiralmain datti er insaquantas posiziuns main differenziadas che quellas numnadas fin ussa. Quai vala spezialmain per quellas opiniuns che *refuseschan il rg* strictamain, sco er per talas *ch'approveschan il rg* senza resalvas (8,13%)/(8,13%). Curiusamain cuntanschan omaduas tenutas tuttina blers puncts e sa sclaudan per uschè dir vicendaivlamain en il rom d'ina valitaziun generala. Quai vala per l'argumentaziun dal pro e contra concernent l'utilisaziun dal *rg sco lingua litterara pussaiola* (mintgamai ½ dad 1,59%) e tar la valitaziun da las *perspectivas per l'avegnir* dal rg: qua sa tegnan ils optimists ed ils pressimists la ballantscha (mintgamai ½ dad 1,59%).

Tar (4): Valitaziun dal rg sco tip da lingua.

Las posiziuns davart il *tip da lingua* dal rg èn da gener tant general sco er spezial: savens vegn purtà l'argument da l'artifizialitad dal rg. En medem mument vegn dentant er attribuì al rg logica en la cumposiziun ed in princip bain chapibel a basa da ses equilibr. Pledaders cun enconuschientschas da plirs idioms rumantschs han las pli paucas fadias cun il rg. La valitaziun da las quotas dals singuls idioms mussa cuntradiziuns. Uschia chattan p. ex. insaquants Sursilvans e Surmirans, che lur idiom saja vegnì resguardà spezialmain, auters puspè ch'el saja vegnì resguardà memia pauc. – En il sector grammatical deploreschan ils Surmirans la renunzia al futur sintetic (tip: el clamaro) a favur dal futur analitic dal sursilvan (tip: el vegn a clamar), sco era la construcziun pronominala (tip: el am dat en meil) medemamain a favur dal sursilvan (el dat in meil a mi); ultra da quai vegn er menziunà la furmaziun dal perfect en il rg. Ils Sursilvans han dentant tschertas difficultads cun la negaziun. Ils Valladers deploreschan en il sector da l'ortografia la dismessa da la colliaziun da consonants *ch* a favur dal *tg* e la renunzia a las metafonias cun «cling» lom *ü* ed *ö*. En general n'èn ins er betg d'accord cun las dublaziuns da consonants (geminatas). – Insaquants commentaris espriman dentant er il suandant: pli ch'ins sa fatschenta cun il rg e pli ch'el plascha e pli ch'ins al dominescha entaifer curt temp (9,89%).

Quest'ultima constataziun ch'ans maina anc ina giada directamain en il questiunari è d'impurtanza considerabla, pertge ch'ella sa lascha cumprovar cun cifras e qua tras rinforzar decisivamain en sia vardaivladad. En il questiunari avain nus gea sezs la pussaivladad da far quai cun colliar/correlar ils differents resultats orizzontals cun auters resultats da quel gener. En questa maniera pudain nus verifitgar exactamain, en tge relaziun ch'ils resultats stattan in cun l'auter. Quest proceder lascha enconuscher connexs impurtants en il cas singul. Prend'ins p. ex. la dumonda 16 per il cas menziunà: «Wie gefällt Ihnen das Rumantsch grischun» (en ils resultats orizzontals han 49,58% respundì cun fitg bain/bain, 29,43% cun per part bain/per part main bain, 19,60% cun main bain/insumma betg bain), lura èn las respostas positivas tant pli impurtantas, sch'ellas vegnan dadas da quels interrogads ch'èn sa fatschentads gia pli intensivamain cun il rg, p. ex. ch'han legì texts (cumpareglia dumonda 12), ch'han scrit sezs texts (cumpareglia dumonda 15), damai persunas ch'èn cumpetentas da giuditgar.

Quai munta resultats evidents tar la colliaziun da la dumonda 16

(«Wie gefällt Ihnen das Rumantsch grischun alles in allem als Schriftsprache?») cun la dumonda 12 («Haben Sie selbst schon einmal etwas in Rumantsch grischun gelesen?»):

Dals lecturs d'inscripziuns respundan 52,80% cun «plascha bain», dals lecturs da texts pli curts respundan 55,00% cun «plascha bain» e dals lecturs da texts pli lungs respundan 65,00% cun «plascha bain».

Anc pli evidentamain sa mussa quai tar la colliaziun da la dumonda 16 cun la dumonda 15 («Haben Sie schon einmal Rumantsch grischun geschrieben?»): A 78,35% da quels ch'han gia scrit ina giada rg plascha'l bain resp. fitg bain.

Remartga finala

Ina valitaziun finala dals resultats inditgads qua da noss'enquista davart il rg mussa damai in fitg bun resultat a favur d'ina lingua da scrittira per l'entir territori dal Grischun rumantsch en il senn da las directivas da Heinrich Schmid publitgadas il 1982. Sch'il rg po sa far valair a la lunga en questa funcziun, lura ha il rumantsch en Svizra a disposiziun per l'emprima giada en si'istorgia in furma da lingua unifitgada, cun la quala el pudess sa preschentar cun ils medems dretgs – sco lingua da tetg per ils tschintg idioms da scrittira existents – sper il tudestg, il franzos ed il talian sco linguas da scrittira renconuschidas cumplettamain da las ulteriuras trais regions linguisticas da la Svizra.

Ils questunaris èn vegnids tramess a las gruppas da personas suandantas tenor fixaziun da las gruppas da mira (=1627 personas):

323 scolasts e scolastas primars, secundars, reals; 32 scolasts e scolastas da scola media e professur(a)s ch'instrueschan rumantsch; 65 scolastas da tegnairchasa e da lavurs da maun; 103 mussadras; 72 uffizis parochials catolics; 30 plevons evangelics; 37 funcziunari(a)s/impiegad(a)s dal chantun e da la confederaziun; 110 chanzlist(a)s communal(a)s; 104 schefs da secziun (militar); 52 cassas Raiffeisen; 46 filialas da la Banca chantunala; 56 schurnalist(a)s da radio, tv e gasettas; 112 postenant(a)s en il territori rumantsch; 89 protocollist(a)s dal cudesch da tratga; 45 scriptur(a)s rumantsch(a)s; 84 societads da tiradurs; 45 associaziuns rumantschas da la Bassa; 31 presidents da chatscha; 7 uniuns chantunalas da dunnas dal Grischun; 38 deputad(a)s/delegad(a)s rumantsch(a)s; 29 delegad(a)s da la Lia Rumantscha; 12 suprastanza e cussegl da la Lia

Rumantscha; 42 uniuns catolicas da dunnas; 12 Scola da dunnas: scolaras da l'ultima classa; 17 seminarist(a)s rumantsch(a)s; 34 scolar(a)s da la scola professiunala.